

การสื่อสารเชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

THE BUDDHIST COMMUNICATION FOR THE LIFE QUALITY DEVELOPMENT *

พระมหาบัวพันธ์ ฉันทโสภโณ (ประสังกะโท), พระครูวรธรรมธัช (ภูเขมา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Phramaha Buaphan Chandasobhano (Prasangkhatho), Phrakhrurathammathat (Phukhamao)
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand.
E-mail: buaphan.53@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ผลการศึกษาพบว่า ยุคนี้เป็นยุคสื่อใหม่ ที่มีการหลอมรวมสื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสื่อสารเชิงพุทธ คือ อาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องควบคุมกำกับ หรือ ใช้ประกอบ ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับสาร สำหรับหลักธรรมที่จำเป็นต้องนำมาใช้ประกอบการสื่อสาร คือ หลักธรรมประกอบคุณสมบัตินักบวช ได้แก่ กัลยาณมิตร ปราศจากอคติ กุศลกรรมบถ 10 วิชาและจรณะ หลักธรรมที่ประกอบคุณสมบัตินักบวช ได้แก่ สันโดษ (สารที่ส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่) อริยสัจ (สารที่ส่งเสริมการเข้าถึงความจริง) ชั้น 5 (สารที่ส่งเสริมความเข้าใจส่วนประกอบ สภาพและความเป็นไปของชีวิต) สังคหวัตถุ (สารที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน) สาราณียธรรม (สารที่ส่งเสริมความสามัคคี) สปัฏฐธรรม (สารที่ส่งเสริมทักษะชีวิต) ไตรสิกขา (สารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม) หลักธรรมที่เป็นช่องทางการสื่อสาร ได้แก่ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก และหลักธรรมประกอบผู้รับสาร ได้แก่ โยนิโสมนสิการ (กระบวนการทางความคิด) และสติสัมปชัญญะ (รู้เท่าทันการสื่อสาร) จากหลักธรรมทั้งหมด หากนำมาใช้ประกอบการสื่อสาร เชื่อว่าจะทำให้ผู้รับสารได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่สอดคล้องกับหลักไตรสิกขา และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมด้วย

คำสำคัญ: การสื่อสารเชิงพุทธ; การสื่อสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

Abstract

The objective of this thematic paper were to study a concept of the Buddhist communication in Tipitaka and to analyze a concept of communication and life-quality development.

A result of this study was found that This era is the new media era. with the fusion of various media together and it is extremely necessary to communicate in a Buddhist way, that is, relying on dharma principles as a regulator or accompaniment in order to improve the quality of life of the audience for the principles that need to be embraced in communication for the life-quality development was found that there was Dhamma applied to the communication. Dhamma supported the sender's quality was good friendship, living without bias, ten methods of making merit and knowledge and good behaviour. Dhamma for high qualities of a message was solitude (a message of living), Four Noble Truths (a message

* วันที่รับบทความ: 2 ธันวาคม 2564; วันที่แก้ไขบทความ: 23 มกราคม 2565; วันที่ตีพิมพ์: 30 เมษายน 2565

of attaining truths), five aggregates (a message of learning the elements, conditions and development of life), objects of sympathy (a message of living together), states of conciliation (a message of harmony), virtues of the righteous (a message of growing the skill of life), and Threefold Training (a message of developing the alternative life). Dhamma for the high quality of the communicational medium was sense-organs and sense-objects. Dhamma for the receiver was proper attention (a thinking process) and mindfulness (knowing a message clearly) from all the principles if used for communication It is believed that the recipient will improve their quality of life. in accordance with the threefold principles and bring benefits to society as a whole

Keywords: Buddhist communication; communication for life-quality development.

บทนำ

ในสภาพสังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งข้อมูลข่าวสาร ที่มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสารไร้สายสมัยใหม่ สังคมก้าวเข้าสู่ยุคสารสนเทศและการสื่อสารอย่างไร้ขีดจำกัด ทำให้เป็นสังคมแห่งข้อมูลข่าวสารไร้ขอบเขต “การสื่อสารเกิดจากภาษาแห่งภาพจินตนาการที่จำได้จากสัญญา (concept) แล้วแปลงมาเป็นภาษาถ้อยคำ ภาษาก็จะโยงไปหาประสบการณ์ที่เคยพบเห็น (ภาพในใจ) แล้วเกิดลักษณะการสื่อสารกันขึ้นเพื่อบอกจุดประสงค์หนึ่ง บอกความรู้สึก ความคิดและความเข้าใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539)” ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ทางด้านข้อมูลข่าวสารเป็นจำนวนมากในแต่ละวัน มีบริษัทขนาดใหญ่ผลิตเทคโนโลยีการสื่อสารเกิดขึ้นจำนวนมาก มีการใช้ทุนแข่งขันทางการตลาดในการผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์ในการสื่อสารอย่างมหาศาล และเทคโนโลยีการสื่อสารก็เข้ามามีส่วนสำคัญกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งอินเทอร์เน็ตเป็นนวัตกรรมการสื่อสารที่เติบโตและได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วมากในปัจจุบัน เพราะมีขีดความสามารถในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในลักษณะสื่อประสม (Multi media) หรือ การหลอมรวมสื่อ (Media convergence) คือ สามารถสื่อความหมายทั้งในรูปแบบของข้อความ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวและเสียงได้ในเวลาเดียวกัน เช่น ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) การสนทนา (chat) การอ่านหรือแสดงความคิดเห็นในเว็บบอร์ด การติดตามข่าวสาร การเรียนรู้ออนไลน์ (e-Learning) เฟซบุ๊ก (facebook) เป็นต้น ทำให้ผู้ใช้สามารถรับข้อมูลข่าวสารได้อย่างสะดวกและรวดเร็วผ่านบริการต่างๆ ของอินเทอร์เน็ตได้ อินเทอร์เน็ตจึงเป็นเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ (Network) ที่มีอิทธิพลต่อคนในสังคม ซึ่งเข้ามามีบทบาทอย่างมากในเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่หลากหลายรูปแบบ หรือที่เรียกว่ายุคสื่อใหม่ (New media) และส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อสังคมในเชิงบวกและเชิงลบด้วย โดยผลกระทบต่อสังคมในเชิงบวกมีหลายลักษณะ เช่น ทำให้การติดต่อสื่อสารง่ายและสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้รวดเร็วฉับไว ทันทต่อสถานการณ์ มีช่องทางในการสร้างงาน สร้างอาชีพและธุรกิจใหม่ๆ ได้ เป็นต้น ส่วนผลกระทบในทางลบ เช่น เกิดภัยทางสังคมจากการที่ได้มีการสื่อสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต การได้รับข้อมูลหรือรูปภาพที่ไม่เหมาะสมสำหรับเยาวชน การถูกมอมเมาหรือถูกล่อลวงให้หลงผิดจากสื่อต่างๆ การถูกคุกคามทางสื่อ ถูกยั่วยุทางเพศ ยั่วยุทางอบายมุข ถูกชักจูงให้ทำผิดกฎหมายและกฏทางศีลธรรม ถูกยั่วยุหรือกระตุ้นให้มีพฤติกรรมรุนแรง ซึ่งนับวันสื่อเหล่านั้นก็ยิ่งมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น จนต้องมืองค์กรขึ้นมาเฝ้า

ระวางอันตรายจากการใช้และการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร เช่น กระทบวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม กระทบวงวัฒนธรรม ศูนย์ป้องกันและปราบปรามทางสื่อ เป็นต้น

ปัจจุบันพบว่า สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้ข่าวสารของประชาชนมากขึ้น เนื่องจากมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ๆ หลายประเภท เช่น สื่ออินเทอร์เน็ต ระบบโทรคมนาคม หรือเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งทุกหน่วยงานหรือองค์กรล้วนใช้เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ และคนในสังคมก็ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือดำเนินชีวิต หากใช้เครื่องมือการสื่อสารได้อย่างเหมาะสมและสามารถควบคุมการใช้ได้ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมหาศาลสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและคนรอบข้างได้ เพราะเทคโนโลยีการสื่อสารสามารถทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาของสารที่ผู้สื่อถ่ายทอดออกไปได้อย่างรวดเร็ว สามารถนำข้อมูลไปพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอื่นๆ ต่อไป

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อสังคม การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อช่วยเหลือเยียวยาทางสังคมและโลกให้หลุดพ้นจากความทุกข์ และยังส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย ในช่วงที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกเผยแผ่ศาสนา ทรงให้พันธกิจแก่พระสาวกว่า “เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่ มาก เพื่อประกาศพรหมจรรย์ โดยผู้ที่มีกิเลสเบาบางจักได้บรรลุนิพพาน แม้แต่พระองค์ก็จะเสด็จไปยังอูรเวลาเสนาณิคม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเผยแผ่ศาสนาถือกระบวนการสื่อสารธรรมะให้คนเข้าใจ เมื่อคนเข้าใจหลักธรรมแล้วก็จะน้อมนำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งผลของการปฏิบัติจะทำให้มีคุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้น “การสื่อสารทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดคือสันติสุข เพื่อดับทุกข์ของตนได้ ดับทุกข์ของสังคมได้ และดับทุกข์ของโลกได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2526) นักเผยแผ่ศาสนาจึงเป็นกลุ่มนักสื่อสารมวลชนที่มีประสิทธิภาพมาก ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในสังคมได้ “พระพุทธศาสนามีความผูกพันกับสังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีการแยกสังคมกับศาสนาออกจากกัน (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2546) ทุกยุคสมัยของพระพุทธศาสนาจึงมีความผูกพันกับสังคมอย่างลึกซึ้ง ในปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารมีความทันสมัยมากขึ้น คนในสังคมใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารกัน และยังมีภัยคุกคามต่างๆ ที่แฝงเข้ามาในกระบวนการสื่อสารอยู่เสมอ โดยพระพุทธศาสนาก็จะต้องมีการปรับตัวเพื่อให้รู้เท่าทันสื่อสมัยใหม่ ทั้งในรูปของการใช้เครื่องมือสื่อสาร การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อให้เท่าทันกับยุคสมัยของสังคมแห่งการสื่อสาร เพื่อส่งเสริมการตระหนักรู้และทักษะในการรับสื่อและข้อมูลข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) และใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคม “เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากประเด็นปัญหาและหลักการดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่อง “การสื่อสารเชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต” เพื่อนำเสนอหลักการและวิธีการสื่อสารทางพุทธศาสนาอย่างถูกต้องและแก้ไขปัญหาการสื่อสารของสังคมให้เกิดประสิทธิภาพและคุณภาพของการสื่อสาร และเพื่อส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับสาร อันหมายถึงคุณภาพของสังคมโดยรวมต่อไป

สถานการณ์โลกของการสื่อสารกระแสหลัก

ในยุคที่ผ่านมา ถือว่าเป็นยุคสื่อเก่า (Old media) กล่าวคือ มีหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์เป็นสื่อหลักที่สื่อสารทางเดียว แต่ในยุคปัจจุบันนี้ หรือ ยุคศตวรรษที่ 21 ถือได้ว่าเป็นยุคสื่อใหม่ (Newmedia) ซึ่งมีการสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) ได้แก่ เฟซบุ๊ก (Face book) ไลน์ (line) ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) เป็นต้น ที่เป็นระบบดิจิทัล (Digital) ดังนั้น ในยุคสื่อใหม่นี้ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่ง

ว่า ยุคหลอมรวมสื่อ (Media convergence) หมายความว่า มีการรวมสื่อไว้ในสมาร์ทโฟน หรือเครื่องมือสื่อสารประเภทต่าง ๆ จากนั้นก็สามารถใช้ได้หลาย ๆ สื่อในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ ภูมิทัศน์สื่อ (Media landscape) ก็ได้เปลี่ยนไปจากเดิม คือ ผู้รับส่งสารเป็นได้ทั้งผู้รับสารในเวลาเดียวกัน โดยสามารถย้อนกลับ (Feedback) ได้อย่างทันที่หรือเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ดังนั้น การสื่อสาร (Communication) จึงมีความสำคัญทั้งต่อบุคคลและสังคม บุคคลสามารถรับรู้ความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของผู้อื่น ก่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน สังคมทุกระดับจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการสื่อสารทั้งสิ้น การสื่อสารก่อให้เกิดสังคมตั้งแต่ระดับกลุ่มคน ครอบครัว ไปจนถึงตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ และสังคมโลก หากขาดการสื่อสารมนุษย์จะรวมกลุ่มกันเป็นสังคมไม่ได้ ซึ่งความสำคัญนี้ อาจพิจารณา ดังนี้ 1. ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล 2. ความสำคัญต่อการติดต่อระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม 3. ความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี 4. ความสำคัญต่อความเป็นมาและเป็นไปของประชาชนในสังคม ซึ่ง คำว่าการสื่อสาร (Communication) มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Communis มีความหมายว่า ความเหมือนกันหรือความร่วมมือ เพราะฉะนั้น ทุกครั้งที่เราทำการสื่อสาร ย่อมหมายความว่า เรากำลังสร้างความร่วมมือหรือเหมือนกับคนอื่น นั่นคือ พยายามที่จะมีส่วนร่วมรู้ข่าวสาร ความคิดเห็น และทำทุกอย่างเดียวกันนั่นเอง

การสื่อสารเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสาร และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพื่อที่จะเข้าใจ จูงใจหรือความสัมพันธ์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสาร วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร

1. เพื่อให้ข่าวสารและความรู้ (Inform) เช่นการเรียนการสอน การเสนอข่าวในหนังสือพิมพ์
2. เพื่อชักจูงใจ (Persuade) เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสารให้คล้อยตามเรื่องที่เราต้องการจะสื่อสาร เช่น การโฆษณาเพื่อจูงใจให้ลูกค้าซื้อสินค้า

3. เพื่อความบันเทิง (Entertain) เช่น การจัดรายการเพลง หรือเกมต่างๆ ทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ สำหรับองค์ประกอบของการสื่อสาร ประกอบด้วย

1. ผู้ส่งสาร (Transmitter, Source, Sender, Originator) หมายถึง แหล่งกำเนิดของสารหรือผู้ที่เลือกสรรข่าวสารที่เกี่ยวกับความคิด หรือเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นแล้วส่งต่อไปยังผู้รับสาร อาจเป็นคนเดียว คณะ หรือสถาบันก็ได้

2. สาร (Message) หมายถึง สารหรือเรื่องราวที่ผู้ส่งสารส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งอาจจะเป็นความคิดหรือเรื่องราว ทั้งวจนภาษา และอวจนภาษา

3. ผู้รับสารหรือผู้ฟัง (Receiver or Audience, Destination) หมายถึง ผู้ที่ได้รับข่าวสารจากผู้ส่งสาร แล้วถอดรหัสข่าวสารนั้นออกเป็นความหมายซึ่งเป็นจุดหมายปลายทาง และเป้าหมายของการสื่อสาร ผู้รับสารอาจจะเป็นบุคคลคนเดียว กลุ่มคน หรือหลายคนก็ได้

4. สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร (Channel, Media) หมายถึง ช่องทางที่สารจากผู้ส่งสารผ่านออกไปยังผู้รับสาร สิ่งใช้สื่อสารเป็นสัญลักษณ์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2563)

ส่วนประเภทของการสื่อสาร อาจจำแนกได้เป็น

1. การสื่อสารภายในตัวบุคคล หมายถึง การสื่อสารที่บุคคลเดียวเป็นทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสาร เช่น การคิดอยู่คนเดียว การอ่านหนังสืออยู่คนเดียว การพูดกับตัวเอง
2. การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การสื่อสารที่มีบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป สื่อสารกันโดยเป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับสลับกันไป มองเห็นหน้าตากัน และพูดกันได้อย่างทั่วถึง การสื่อสารประเภทนี้ถือได้ว่าเป็นการสื่อสารในลักษณะกลุ่มย่อย ที่ทุกคนสามารถได้แลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง เช่น การพูดคุยกัน การสอนหนังสือในกลุ่มย่อย การประชุมกลุ่มย่อย การเขียนจดหมายโต้ตอบกัน เป็นต้น
3. การสื่อสารกลุ่มใหญ่ หมายถึง การสื่อสารระหว่างคนจำนวนมาก ไม่อาจมองเห็นหน้าตาได้อย่างทั่วถึง สมาชิกในกลุ่มไม่สามารถทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารกันได้ทุกคน เพราะมีระเบียบวินัยเข้ามาเกี่ยวข้อง และจำนวนสมาชิกก็มากเกินไป เช่น การบรรยายในที่ประชุม การสอนหนังสือในห้องเรียน การกล่าวคำปราศรัย การพูดหาเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น
4. การสื่อสารองค์การ เป็นการสื่อสารระหว่างหน่วยงานกับหน่วยงาน หรือหน่วยงานกับบุคคล โดยเนื้อหาของสาร และวัตถุประสงค์ในการสื่อสารเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับภารกิจ และงานขององค์การ หรือหน่วยงานเท่านั้น เช่น การสื่อสารในบริษัท การสื่อสารในหน่วยราชการ การสื่อสารในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น
5. การสื่อสารมวลชน หมายถึง การสื่อสารที่มีไปยังประชาชนจำนวนมากในเวลาเดียวกัน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2563)

จากที่กล่าวมานี้ คือ สถานการณ์โลกของการสื่อสารกระแสหลัก ซึ่งอย่างไรก็ตาม การสื่อสารในยุคปัจจุบันนี้ ก็มีปัญหามากมาย เนื่องจากการขาดคุณธรรมจริยธรรมในการสื่อสาร ขาดการรู้เท่าทันสื่อ ดังนี้ การน้อมนำหรือตระหนักถึงหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อใช้กำกับกับการสื่อสารจึงนับว่าเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพื่อผู้รับสารจะได้พัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นสำคัญ

การสื่อสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การสื่อสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา ก่อเกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งแนวทางในการดังกล่าว พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงความรับผิดชอบของสื่อมวลชนที่มีต่อสังคม มีเนื้อหาโดยย่อ มี 2 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับข้อมูล หรือระดับความรู้ และ 2) ระดับความคิด หรือระดับทฤษฎี ซึ่งมี 4 ข้อ ที่สำคัญในการจัดการข้อมูลข่าวสาร คือ (1) ชัดเจนในเนื้อหา (2) จับประเด็นได้ (3) ใช้ภาษาเป็น (4) ให้ความรู้ ความคิดใหม่ ซึ่งการสื่อสารตามแนวทางพระพุทธศาสนาประกอบด้วย การสื่อสารเพราะเชื่อมั่นในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ซึ่งพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายสามารถพัฒนาได้ ทั้งในแง่ของการพัฒนาตนเอง และการถูกพัฒนาโดยผู้อื่น การพัฒนาเป็นการยกระดับชีวิตจากสภาพที่ไม่ดีไปสู่สภาพที่ดีกว่า ทั้งทางกายภาพ และทางจิตใจ หากได้รับการฝึกฝนอย่างเหมาะสมและถูกวิธี สร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เข้าใจคุณค่าของชีวิต “กระตุ้นให้มุ่งมั่นที่จะมีชีวิตอยู่ มีความตั้งใจ จนนำไปสู่การสร้างแรงบันดาลใจที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปนั้น เป็นตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์สามารถข้ามพ้นช่วงเวลาของความตายไปสู่การมีชีวิตที่ยืนยาวต่อไป เพราะแรงบันดาลใจจะทำหน้าที่ในการกระตุ้นพลังใจให้มนุษย์มีความปรารถนาที่จะสร้างคุณค่าต่อตนเอง สังคม และชุมชน (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2557) ซึ่งประเด็นต่อมา การพัฒนาคุณภาพชีวิต ประกอบด้วย กัลยาณมิตรและสิ่งแวดล้อมสามารถช่วยพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตได้ โดยพระพุทธศาสนาเห็นว่า

กัลยาณมิตรเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาชีวิต เพราะตามปกติมนุษย์ทั่วไปจะปฏิบัติธรรมฝึกตนให้ก้าวหน้าโดยลำพังตนเองเป็นไปได้ยาก มนุษย์จึงต้องอาศัยบุคคลและสภาพแวดล้อมต่างๆ ช่วยเกื้อหนุน โดยสิ่งที่เกื้อหนุนได้ดีที่สุด คือ ชุมชนที่จัดตั้งไว้อย่างดี เรียกว่า "สังฆะ" ในชุมชนแห่งสังฆะนั้นมีผู้ที่ได้ฟัง ได้รู้ และได้ฝึกปฏิบัติธรรมมาก่อน เช่น ครู อาจารย์ ที่จะเป็นกัลยาณมิตรช่วยแนะนำฝึกสอน มีระบบความเป็นอยู่ วิถีชีวิต การสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชุมชน การจัดสรรสิ่งแวดล้อม และบรรยากาศของชุมชน ซึ่งทุกอย่างจะช่วยเกื้อหนุนให้เราฝึกตนก้าวไปในการรู้และปฏิบัติธรรมได้อย่างดีที่สุด (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542) ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่ยังประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวม ดังนั้น การสื่อสารเชิงพุทธจึงเป็นเรื่องดี เป็นสัมมาปฏิบัติที่ควรแก่การสรรเสริญยกย่อง และเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำมาปรับใช้ในกระบวนการสื่อสารในโลกยุคปัจจุบัน เพราะหากมัวละเลยเพิกเฉย ไม่ให้ความสำคัญ ความวุ่นวายสับสน การเอาวัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันก็จะเกิดขึ้นเป็นเงาตามมา ส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่สังคมอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ซึ่งนับว่าเป็นความหายนะของการสื่อสารที่ไม่ควรจะให้เกิดขึ้นเลยในสังคมชาวพุทธ

หลักการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

พระพุทธศาสนามีหลักการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ด้วยหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาด้านศีล การพัฒนาด้านสมาธิ และการพัฒนาปัญญา ซึ่งเป็นการพัฒนาชีวิตแบบองค์รวมครบทุกด้าน ซึ่งการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขามีผลให้เกิดภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา สอดคล้องกับแนวคิดการเสริมสร้างสุขภาวะขององค์การอนามัยโลก 4 ด้าน คือ สุขภาวะทางด้านกาย สุขภาวะทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม สุขภาวะทางด้านจิตใจและอารมณ์ และสุขภาวะทางด้านปัญญา

ดังนั้น หลักการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องโดยตรงกับไตรสิกขา ซึ่งสามารถจำแนกให้เห็นเป็นรูปธรรม ได้ดังนี้

1. หลักการสื่อสารในรูปของศีล ต้องเนื่องด้วย การสื่อสารในการพัฒนากาย พัฒนาสังคม และพัฒนาสิ่งแวดล้อม หากผู้รับสารได้รับการพัฒนา ก็จะได้รับการพัฒนาในหลัก 3 ประการนี้
2. หลักการสื่อสารในรูปของสมาธิ เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ หมายถึงความตั้งมั่นแห่งจิตใจที่ไม่ฟุ้งซ่าน ถ้าจิตได้รับการพัฒนา ก็จะไม่บังเกิดคุณธรรมขึ้นภายในจิต จิตมีความเข้มแข็ง จิตมีความอึดเหนี่ยวฝังใจ
3. หลักการสื่อสารในรูปของปัญญา เป็นเรื่องของความฉลาดรู้ ที่เกิดจาก จินตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการคิดอย่างมีเหตุผล สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการศึกษาเล่าเรียน และภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการเจริญภาวนา ถ้าผู้รับสารได้ผ่านกระบวนการสื่อสารเชิงพุทธ เชื่อว่าต้องเกิดปัญญา ซึ่งก็เท่ากับว่าได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

1. หลักธรรมประกอบคุณสมบัติของผู้ส่งสาร

ผู้ส่งสาร ได้ชื่อว่าต้นธารของความดีงาม ที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับสาร ดังนั้น ผู้ส่งสาร จึงต้องกำกับด้วยหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย

1.1 กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร คือ การเป็นเพื่อนที่ดีหรือมิตรผู้ปรารถนาดี ผู้ส่งสารควรเป็นกัลยาณมิตรกับผู้รับสาร แนะนำชักจูงไปในทางที่ถูกต้อง ดีงาม เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการสื่อสาร ซึ่งจะทำให้การสื่อสารส่งเสริมสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน โดยกัลยาณมิตรมีคุณลักษณะ 7 ประการ คือ 1) ปิโย - น่ารัก 2) ครุ - น่าเคารพ 3) ภาวนิโย - นายกย่อง 4) วตตภา ฐจักพูดให้ได้ผล 5) วจนกขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ 6) คมกิริยจก ถก กตดา แถลง เรื่องลึกลับได้ 7) โน จมฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำไปในที่ไม่ดี (ชาย สัจญญาวิวัฒน์ และ สัจญญา สัจญญาวิวัฒน์, 2551)

1.2 ปราศจากอคติ

ผู้ส่งสารจะต้องมีความซื่อตรงต่อสารที่ส่งออกไปตามความเป็นจริง ไม่สื่อสารให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง โดยคำนึงถึงคุณประโยชน์ของการสื่อสาร และผู้ที่ทำหน้าที่สื่อสารจะต้องปราศจากอคติ 4 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1. ฉันทาคติ ถึงความลำเอียงเพราะความรักใคร่
2. โทสาคติ ถึงความลำเอียงเพราะความโกรธ
3. โมหาคติ ถึงความลำเอียงเพราะความหลง
4. ภยาคติ ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว

1.3 กุศลกรรมบถ 10

ผู้สื่อสารที่ดีจะต้องใช้กระบวนการสื่อสารภายใต้ความดีงาม 10 ประการ ซึ่งแสดงส่วนที่เป็นกุศลออกมาจาก 3 ช่องทาง เรียกว่า กุศลกรรมบถ 10 ประการ ประกอบด้วย ความประพฤติธรรมทางกาย 3 ประการ ความประพฤติธรรมทางวาจา 4 ประการ และความประพฤติธรรมทางใจ 3 ประการ ดังต่อไปนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1. ประพฤติตามกายกรรม 3 ประกอบด้วย 1) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ 2) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ 3) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม
2. ประพฤติตามวจีกรรม 4 ประกอบด้วย 1) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ 2) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด 3) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ 4) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ
3. ประพฤติตามมโนกรรม 3 ประกอบด้วย 1) เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา 2) เป็นผู้ไม่จิตไม่พยายาม 3) เป็นสัมมาทิฐิ

1.4 เป็นผู้ที่มีทั้งวิชาและจรณะ

ผู้ที่ทำหน้าที่สื่อสารจะต้องมีความรู้ในเรื่องที่จะสื่อสาร เป็นผู้ที่มีเหตุผล มีสติสัมปชัญญะ และมีปัญญาในการสื่อสาร ทั้งที่เป็นความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม ประกอบกับมีความประพฤติดีงาม เรียกรวมกันว่าผู้มีวิชาและจรณะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงวิชาและจรณะว่า วิชา คือ ความรู้แจ้งตามความเป็นจริงและความรู้ที่มีเหตุผล ได้แก่ วิชา 3 และวิชา 8 โดยวิชา 3 ประกอบด้วย 1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ระลึกชาติได้ 2) จุตูปปาตญาณ ความรู้จิตและอุบัติของสัตว์ 3) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ ส่วนวิชา 8 ประกอบด้วย 1) วิปัสสนาญาณ ญาณที่เป็นวิปัสสนา 2) มโนมยิทธิ มีฤทธิ์ทางใจ 3) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ 4) ทิพพโสด หูทิพย์ 5) เจโตปริยญาณ กำหนดรู้จิตผู้อื่นได้ 6) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่เกี่ยวกับการระลึกชาติได้ 7) ทิพพจักขุ ตาทิพย์หรือเรียกจตุปปาตญาณ 8) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ

ส่วนจรณะประกอบด้วยความประพฤติหรือข้อปฏิบัติ 15 ประการ ประกอบด้วย 1) สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล 2) อินทริยสังวร ความสำรวมอินทริย 3) โภขเนมัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค 4) ชาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความเพียรเป็นเครื่องตั้ง 5) มีครัทธา 6) มีหิริ 7) มีโอตตปปะ 8) เป็นพหูสูต 9) วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร 10)

จากหลักธรรมทั้ง 4 ประการ คือหลักธรรม ที่ผู้เขียนได้สืบค้นมา ละเชื่อว่า ถ้าผู้ส่งสารถึงพร้อมด้วยคุณธรรมดังกล่าว ก็จะเป็นเหตุปัจจัย ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับสารโดยไม่ต้องสงสัย

2. หลักธรรมประกอบคุณสมบัติของตัวสาร

หลักธรรมที่ประกอบคุณสมบัตินี้ของสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่สำคัญในการควบคุมคุณสมบัตินี้ของสารให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ อันจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับสารดังต่อไปนี้

1. สันโดษ (สารที่ส่งเสริมความเป็นอยู่)

ความสันโดษเป็นหลักธรรมประกอบสารเมื่อต้องการจะสื่อให้ผู้รับสารดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขภายใต้ข้อจำกัดและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน หรือเสริมความพึงพอใจอย่างเหมาะสมกับความเพียรพยายามของตนเอง เพื่อไม่ให้เป็นที่ทุกข์เพราะความอยากได้เกินพอดี ทำให้มีคุณภาพชีวิตในรูปของความสันโดษประกอบด้วย

1) ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามได้ คือ ตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ก็พอใจตามนั้น ไม่ริษยาคนอื่น และไม่ปรารถนาสิ่งของหรือสิ่งที่อยู่ในการครอบครองของคนอื่น

2) ยถาพลาสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยของตน มีความพอใจในหน้าที่การงาน ความรู้ความสามารถ กำลังสติปัญญาของตนเอง เมื่อได้พยายามอย่างเต็มความรู้และความสามารถแล้วก็พึงพอใจตามนั้น

3) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน ไม่นึกคิดอยากได้ทรัพย์สมบัติที่ล้ำค่าเกินฐานะของตนเอง บริโภคใช้สอยปัจจัยตามความเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือย คำนึงถึงคุณประโยชน์ที่พอเหมาะกับตนเอง เมื่อมีสิ่งใดมากเกินความจำเป็นก็เผื่อแผ่ให้กับคนอื่นด้วย

2. อริยสัจ 4 (สารที่ส่งเสริมการเข้าถึงความจริง)

อริยสัจ 4 เป็นตัวสารที่สำคัญในการแสดงให้เห็นทิศทางของพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งความจริง เป็นศาสนาที่มีกระบวนการมุ่งค้นหาความจริงของชีวิตตามแนวทางอริยสัจ 4 ทำให้เข้าใจสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขของความทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ เป็นหลักธรรมที่เป็นแก่นสารของพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายเป็นอริยสัจ 4 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ

1. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์
2. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์สมุทัย
3. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์นิโรธ
4. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา

3. ชั้น 5 (สารที่ทำให้เข้าใจส่วนประกอบ สภาพ และความเป็นไปของชีวิต)

ชั้น 5 เป็นสารประเภทส่งเสริมปัญญา เพราะจะทำให้เข้าใจส่วนประกอบของชีวิต กระบวนการของชีวิต สภาพที่แท้จริงของชีวิต และลักษณะอาการที่เป็นไปของชีวิต ชั้น 5 ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ชั้น 5 จึงเป็นสารที่นำไปสื่อให้เข้าใจทั้งในรูปของการแยกส่วน ทำให้เข้าใจสภาพความเป็นจริงโดยมองผ่านปรากฏการณ์แบบรวมศูนย์ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจส่วนประกอบต่างๆ ของชีวิตที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ ทำให้คลายความยึดมั่นในชั้น 5 และหลุดพ้นจากการปรุงแต่งด้วยอำนาจของชั้น 5 จึงเป็นเนื้อสารที่ส่งเสริมสติปัญญา

4. ไตรสิกขา (สารเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม)

ในปฐมสิกขาสูตรได้กล่าวถึงหลักการศึกษาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต คือ ไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชีวิตแบบองค์รวม 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) อธิศีลสิกขา 2) อธิจิตตสิกขา

ชา 3) อธิปัญญาสิกขา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตแบบบูรณาการ “สำหรับบุคคลผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา หมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหา นิพพาน อาสวะทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

5. สังคหวัตถุ 4 (สารที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน)

สังคหวัตถุ 4 คือ 1) ทาน (การให้) 2) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) 3) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) 4) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นหลักธรรมที่ใช้ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนให้มีความผูกพันกัน มีน้ำใจไมตรีต่อกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

6. สาราณียธรรม (สารที่ส่งเสริมความสามัคคี)

สาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ ระลึกถึงกัน ธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคี ก่อให้เกิดความร่วมมือ การมีส่วนร่วม เป็นพลังทางสังคม ส่งเสริมความเข้มแข็งทางสังคม โดยสาราณียธรรมประกอบไปด้วยหลักธรรม 6 ประการ ดังนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

- 1) ตั้งมั่นเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 2) ตั้งมั่นเมตตาตวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 3) ตั้งมั่นเมตตาตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

4) บริโภคโดยไม่แบ่งแยกกลางทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุตแม้เพียงปินชบาต บริโภคร่วมกับพรหมจรรย์ทั้งหลาย

5) มีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทิวฏฐิครอบงำ

6) มีอริยทิวฏฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

สาราณียธรรมทำให้เป็นที่รักของกันและกัน ทำให้เป็นที่เคารพและสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน เพื่อความมั่นคงและเข้มแข็งทางสังคม

7. สปัฏฐธรรม (สารเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิต)

ธรรมที่มีคุณลักษณะส่งเสริมทักษะชีวิตและยกระดับบุคคลให้ได้รับการยอมรับจากสังคมหรือเป็นคนดีของสังคม ดังต่อไปนี้ 1) ธัมมัญญาตา (การรู้จักเหตุ) 2) อตถัญญาตา (การรู้จักผล) 3) อตตัญญาตา (การรู้จักตน) 4) มัตตัญญาตา (การรู้จักประมาณ) 5) กาลัญญาตา (การรู้จักกาล) 6) ปริสัญญญาตา (การรู้จักชุมชน) 7) ปุคคโลปรปริญญาตา (การรู้จักบุคคล) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ธัมมัญญาตา (การรู้จักเหตุ การรู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์หรือสิ่งที่เป็นสาเหตุของสถานการณ์ต่างๆ ไม่มองเฉพาะสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์เท่านั้น) อตถัญญาตา (การรู้จักผล รู้จักคิดทบทวนและค้นหาสิ่งต่างๆ อย่างมีเหตุผล รู้จักคิดค้นหาเหตุและผล หรือคิดสืบสาวจากผลไปหาเหตุ รวมทั้งรู้จักประเมินสถานการณ์) อตตัญญาตา (การรู้จักตน คือ รู้จักตนเองโดยฐานะ ภาวะ เพศ วัย ความรู้ ความสามารถ จุดเด่น จุดด้อย สถานภาพ บทบาทหน้าที่ทางสังคม และระดับคุณธรรม รวมทั้งรู้เท่าทันสภาวะทางจิตใจและอารมณ์ของตนเอง เพื่อให้ทราบข้อดีและข้อด้อยในการปรับปรุงตนเอง) มัตตัญญาตา (การรู้จักประมาณ รู้จักความพอดี ความพอเหมาะสมควร เพื่อปรับชีวิตให้มีดุลยภาพมากยิ่งขึ้น) กาลัญญาตา (การรู้จักกาล รู้จักเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรมต่างๆ กับร่างกายและมารยาททางสังคม รู้จักกาลเทศะ รู้จักประมาณการณ์ความคุ้มค่าของการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์) ปริสัญญญาตา (การรู้จักชุมชน คือ การรู้จักหมู่คณะหรือกลุ่มชนว่ามีลักษณะอย่างไร อะไรเป็นข้อดีหรืออะไรเป็นภัยคุกคามทางสังคม เข้าใจกฎเกณฑ์และมารยาททางสังคม ทำให้สามารถปฏิบัติ

ตัวกับสังคมได้อย่างเหมาะสม) บุคคลโลปปรัญญูตา (การรู้จักวิเคราะห์บุคคล วิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ วิเคราะห์จิตนิสัย วิเคราะห์เชิงคุณค่า พร้อมทั้งการจัดประเภทของบุคคล ทำให้สามารถวางตัวต่อบุคคลได้อย่างเหมาะสม)

จากหลักธรรมทั้ง 7 หลักธรรม ถือว่าเป็นแก่นธรรมที่มีความจำเป็นในการกำกับตัวสาร ในขณะที่การสื่อสารกับผู้รับสาร ถ้าหากทำได้ ก็เชื่อว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับสารอย่างแน่นอน

3. หลักธรรมที่เป็นช่องทางการสื่อสาร

ช่องทางการสื่อสารคือ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ซึ่งมีแดนต่อเรียกว่า ผัสสะ หรือ สัมผัส ซึ่งผู้รับสารต้องระมัดระวัง ซึ่งว่าโดยหลักตามคติทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่เป็นช่องทางการสื่อสาร คือ อายตนะ ซึ่งเป็นส่วนที่เสริมศักยภาพของจิตให้ไวต่อการรับรู้ เป็นอวัยวะที่ต่อระหว่างจิตกับอารมณ์ เป็นเหตุให้วิถีจิตเกิด คือสิ่งที่เป็นสื่อสำหรับติดต่อกัน ทำให้เกิดความรู้สึกรู้ขึ้น แบ่งเป็น 2 อย่างคือ อายตนะภายใน เป็นสื่อที่เชื่อมต่อในตัวคน ทำหน้าที่รับรู้การกระทบ 6 อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก เป็นสื่อที่เชื่อมต่อกับสิ่งกระทบนอกตัวคน เป็นสิ่งที่ถูกรู้ 6 อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ เมื่ออายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกันเรียกว่าผัสสะ (การกระทบ)

1. จักขุสัมผัส คือ ความกระทบทางตา
2. โสตสัมผัส คือ ความกระทบทางหู
3. ฆานสัมผัส คือ ความกระทบทางจมูก
4. ชิวหาสัมผัส คือ ความกระทบทางลิ้น
5. กายสัมผัส คือ ความกระทบทางกาย
6. มโนสัมผัส คือ ความกระทบทางใจ

ตากระทบรูป เกิดความรู้ เรียกว่า เห็น หูกระทบเสียง เกิดความรู้ เรียกว่า ได้ยิน เป็นต้น ความรู้จำเพาะแต่ละด้านนี้เรียกว่า วิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ 6 อย่าง เท่ากับอายตนะ และอารมณ์ 6 คู่ คือ

วิญญาณทางตา คือ การเห็น

วิญญาณทางหู คือ การได้ยิน

วิญญาณทางจมูก คือ ได้กลิ่น

วิญญาณทางลิ้น คือ รุ้รส

วิญญาณทางกาย คือ รุ้สิ่งต้องกาย

วิญญาณทางใจ คือ รุ้อารมณ์ทางใจหรือรุ้เรื่องในใจ

กระบวนการรับรู้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีองค์ประกอบเกิดขึ้นครบทั้ง 3 อย่าง คือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ เมื่อทั้ง 3 อย่างเชื่อมต่อกันเรียกว่าผัสสะ (สัมผัส) เมื่อผัสสะเกิดขึ้น ทำให้เกิดกระบวนการรับรู้ เริ่มตั้งแต่ความรู้สึกรู้ต่ออารมณ์ที่รับรู้ การจำได้หมายรู้ การคิดปรุงแต่ง ตลอดจนการแสดงความรู้สึกรู้ต่ออารมณ์ที่รับรู้เรียกว่า เวทนา (การเสวยอารมณ์) เมื่อเสวยอารมณ์แล้วรู้สึกดีก็เป็นสุขเวทนา เมื่อรู้สึกไม่ดีก็เป็นทุกข์เวทนา เมื่อรู้สึกเฉยๆ ก็เป็นอุเบกขาเวทนา เมื่อมีความรู้สึกแล้วก็จะสื่อสารออกมาทางช่องทางทั้ง 3 คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ

สำหรับหลักธรรมที่เป็นช่องทางการสื่อสาร คือ อายตนะนี้ ผู้รับสารต้องรู้เท่าทัน ไม่ให้ตกไปสู่อำนาจฝ่ายต่ำ จึงจะได้รับการพัฒนาตามที่ควรจะเป็น

4. หลักธรรมประกอบผู้รับสาร

ผู้รับสารคือ หัวใจสำคัญ เพราะเป็นผลลัพธ์ เป็นผลผลิต หรือเป็นผู้ที่จะถูกกลมกลืน (Socialization) ที่เกิดจากการสื่อสารเชิงพุทธ ดังนั้น ผู้รับสารต้องมีหลักธรรมที่สำคัญ ประกอบการรับสารดังต่อไปนี้

1. โยนิโสมนสิการ (หลักธรรมที่ส่งเสริมกระบวนการทางความคิด)

เมื่อรับสารมาแล้วก็เข้าสู่กระบวนการตรวจสอบข้อมูลเพื่อหาข้อเท็จจริง ไม่เชื่อตามข้อมูลที่ได้มาโดยขาดการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน เรียกว่าใช้โยนิโสมนสิการประกอบการตัดสินใจก่อนจะเชื่อข้อมูลตามที่ได้รับ “พิจารณาในแง่มุมของการสื่อสารภายในตนเอง โดยพระพุทธองค์ทรงใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นวิธีการแห่งปัญญา เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบรู้จักวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างบัญญัติที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตัวเองได้ และนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่แท้จริง (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2550) โดยตั้งอยู่ในฐานคิด 10 ประการ คือ

- 1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
- 2) วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ
- 3) วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา
- 4) วิธีคิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีคิดแบบอริยสัจสี่
- 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย
- 6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดี ข้อเสีย และทางแก้ไขทางออก
- 7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้ – คุณค่าเทียม
- 8) วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม
- 9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมตาเป็นอารมณ์ความจริง
- 10) วิธีคิดแบบวิวิธชาต คือ การพูดแยกแยะจำแนกแจกแจง แถลงความแบบวิเคราะห์ เป็นการ

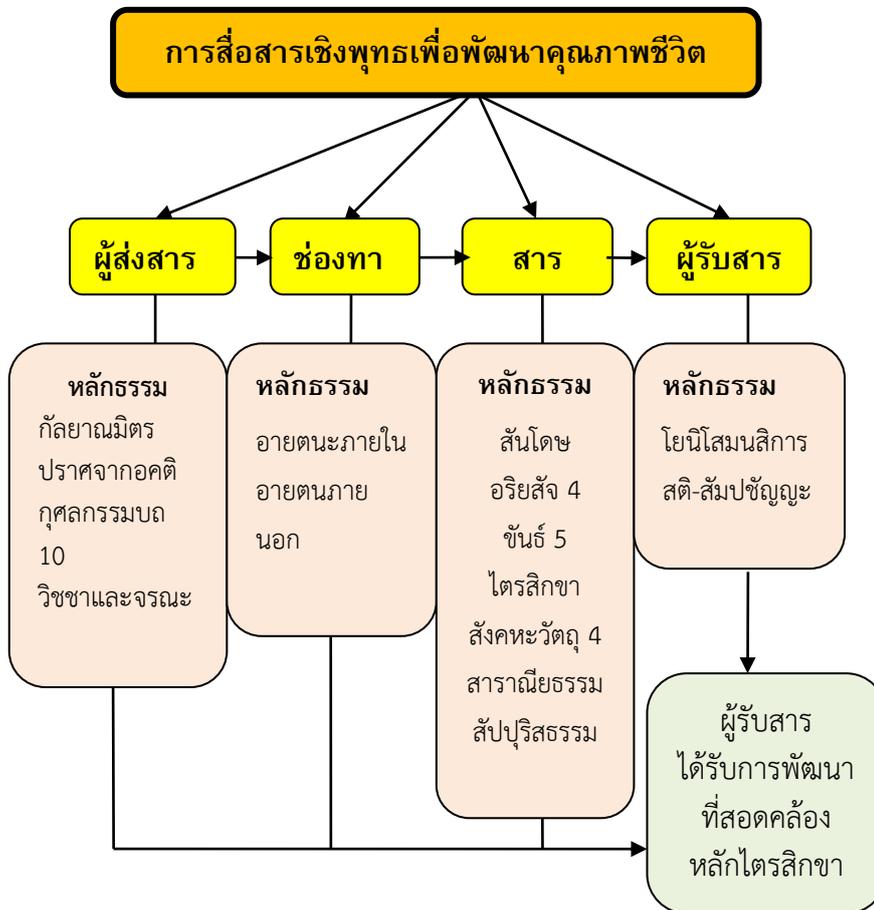
มองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่มุมจนครบทุกด้าน

2. สติ-สัมปชัญญะ (หลักธรรมที่ส่งเสริมการรู้เท่าทันการสื่อสาร)

การสื่อสารต้องมีสติสัมปชัญญะ เพราะหากขาดสติสัมปชัญญะในการรับสื่อ ก็จะทำให้ถูกชักจูงให้เชื่อโดยไม่ผ่านการไตร่ตรองอย่างรอบด้าน โดยสติทำหน้าที่ระลึกรู้ว่ากำลังรับสารอยู่ โดยไม่ปรุงแต่งสาร ส่วนสัมปชัญญะทำหน้าที่รู้ว่าเรื่องราวที่ได้รับเกี่ยวกับอะไร ทำให้ปฏิบัติต่อข้อมูลอย่างสำรวมระวัง ซึ่งจะทำให้ป้องกันความหลงผิด หรือป้องกันการถูกปลุกฝังแนวความคิดแบบมิชฌาทีฏฐิ สติสัมปชัญญะจึงเป็นตัวควบคุมกระบวนการสื่อสารให้เป็นไปอย่างสำรวมระวัง ทุกอริยาบถ ซึ่งหลักธรรมประกอบการรับสารจึงประกอบไปด้วยสติสัมปชัญญะ ซึ่งจะทำให้มีความสำรวมระวังในการรับข้อมูลข่าวสาร หลักธรรมต่อมาคือการใช้โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นการปฏิบัติต่อข้อมูลที่ได้รับมาด้วยอาการใคร่ครวญ ไม่หลงเชื่อโดยไม่ผ่านกระบวนการตรวจสอบข้อมูลหรือตรวจสอบสารให้ถูกต้องก่อนเสมอ

จากหลักธรรม 2 ประการ ตามข้างต้น ผู้รับสารจำเป็นต้องมี ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองนั่นเอง

Model แผนภาพ

สรุป

จากการศึกษาตามบทความนี้ พบว่า ยุคนี้เป็นยุคสื่อใหม่ ที่มีการหลอมรวมสื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสื่อสารเชิงพุทธ ที่อาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องควบคุมกำกับ หรือ ใช้ประกอบ ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับสาร ซึ่งเป็นเป้าหมายสุดท้าย สำหรับหลักธรรมที่จำเป็นต้องนำมาใช้ประกอบการสื่อสาร คือ หลักธรรมประกอบคุณสมบัติผู้ส่งสาร ได้แก่ กัลยาณมิตร ปราศจากอคติ กุศลกรรมบถ 10 วิชาและจรณะ หลักธรรมที่ประกอบคุณสมบัติของสาร ได้แก่ สันโดษ (สารที่ส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่) อริยสัจ (สารที่ส่งเสริมการเข้าถึงความจริง) ชั้น 5 (สารที่ส่งเสริมความเข้าใจส่วนประกอบ สภาพและความเป็นไปของชีวิต) สังคหะวัตถุ (สารที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน) สาราณียธรรม (สารที่ส่งเสริมความสามัคคี) สัพปุริสธรรม (สารที่ส่งเสริมทักษะชีวิต) ไตรสิกขา (สารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม) หลักธรรมที่เป็นช่องทางการสื่อสาร ได้แก่ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก และหลักธรรมประกอบผู้รับสาร ได้แก่ โยนิโสมนสิการ (กระบวนการทางความคิด) และสติสัมปชัญญะ (รู้เท่าทันการสื่อสาร) จากหลักธรรมทั้งหมด หากนำมาใช้ประกอบการสื่อสาร เชื่อว่า จะทำให้ผู้รับสารได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา กล่าวคือ ด้านศีล ก็จะก่อให้เกิดความสุขทางกาย รวมทั้งมีสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี ด้านสมาธิ ก็จะทำให้สภาวะจิตใจมีคุณธรรม มีความเข้มแข็งและเอิบอิม่องใส ส่วนด้านปัญญา ก็จะทำให้เกิดปัญญาทั้งทาง

โลกและทางธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ โดยผลดีที่เกิดขึ้นกับผู้รับสารนี้ ก็จะส่งผลกระทบเชิงบวก หรือผลดีต่อสังคมโดยรวมด้วย.

เอกสารอ้างอิง

- ชาย สัญญาวิวัฒน์ และ สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2551). *การบริหารจัดการแนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. *การศึกษาวินัยพระพุทธรูปในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2539). *การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังคม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. (2546). *พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม : ศึกษาการตีความศีลห้าของเครือข่ายพุทธศาสนิกเพื่อสังคมนานาชาติ. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญจร),รศ.ดร. (2557). *พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2526). *ฟ้าสางระหว่าง 50 ปี ที่มีสวนโมกข์*. กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2563). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสื่อมวลชน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.